Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Eylül 2016
Yıl 9, Sayı XXVII, ss. 105-129.

Journal of History School (JOHS)
September 2016
Year 9, Issue XXVII, pp. 105-129.

DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh954

HADİS USÛLÜ ESERLERİNDE KUR'AN-I KERİM AYETLERİNİN DELİL OLARAK ZİKREDİLMESİ (KÂDÎ IYÂZ VE ÖNCESİ MÜTEKADDİMÛN HADİS USÛLÜ ESERLERİ ÇERÇEVESİNDE)

Ali ARSLAN*

Özet:

Hadis Usûlü ile ilgili olarak başlangıçtan itibaren ihtiyaç duyuldukça kurallar konulmuş, uygulanmış ve bunlarla ilgili ıstılahlar geliştirilmiştir. Üçüncü asırdan itibaren de bu kurallar yazıya geçirilmeye başlanmış ve bu konudaki ilk müstakil çalışma Ebû Muhammed er-Râmehürmüzî'nin (360/970) el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî isimli eseri olmuştur. Daha sonra Hâkim Ebu Abdilah en-Nisâburî (405/1014) Kitâbu ma'rifeti ulûmi'1-hadis; el-Hatîb el-Bağdadî (463/1 070) el-Kifâye fi ilmi 'r-rivâye; İbn Abdilber en-Nemerî (463/1070) Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlihî isimli eserlerinde bu kuralları daha sistemli hale getirmişlerdir. Hadisçiler, hadis usûlü ile ilgili konuları işlerken, âyet ve hadislerden oldukça istifade etmişlerdir. Bu âyet ve hadisleri bazen konuyu açıklamak için, bazen de ilgili usûl kaidesine bir işaret gördükleri için zikretmişlerdir. Bu üslûbuyla müellif, o usûl kaidesini zikrettiği âyet veya hadisten çıkardığını ve bunlarda ilgili kaideye bir işaret bulunduğunu göstermiştir. İşte biz bu çalışmamızda, usûl eserlerinden Kâdî Iyâz ve öncesinde yazılanları zikrettikleri âyetler bakımından inceledik.

Anahtar Kelimeler: *Hadis Usûlü, âyet, delil, Kâdî Iyâz.*

* Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Ali Arslan

In The Works of Hadith Methodology the Verses of the Holy Quran Be Used as Evidence (Within Qadi İyad's Book and in the framework Early Scholars of Study of Hadith Terminology Works)

Abstract:

Regarding the methodology of hadith, from the outset, the rules have been set for the company when needed, carried out and the methods they developed about them. From the third century these rules started to be written and the first independent work in this topic named has been in the works Abu Muhammad Ramahurmuzı's (360/970) el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî. Afterwards Hakim Abu Abdilah en-Nisaburi's (405/1014) Kitâbu ma'rifeti ulumi'1-hadish; al-Khatib el-Baghdadi's (463/1 070) el-Kifaye fi ilmi 'r-rivaye; İbn Abdilber en-Nemeri' (463/1070) Cami'u beyani'l-ilm ve fadlihi named in the works of these rules are made more systematic. The scholars of hadith while hadith is concerned with the procedure themselves in the of hadith both topics are submitted as an example of, both procedures are submitted of the hadith that points to the plinth itself and place the verses as well. With the style of this writer procedural rule was pulled from which mentions that the verse or hadith and a sign shows that there is about these rules. In this study we thus is this they are important methodology Works and a work that is written right after the ones mentioned above mentioned in terms of the signs we examined.

Key Words: *Hadıth Methodology, Verse, Evidence, Qâdî İyâd.*

Giriş:

Hadis usûlü ile ilgili ihtiyaç duyulan kuralların konulması, yaklaşık üçüncü asrın başlarına kadar devam etmiştir. Bu süreçte bu kaideler uygulanmış ve bunlarla ilgili ıstılahlar geliştirilmiştir. Ancak bunların yazıya geçirilmesi üçüncü asrın başlarından itibaren söz konusu olmuştur. İlgili kuralların yazıya geçirilmesi aşamasında, bu kurallara işaret eden âyet ve hadislere de sık sık atıfta bulunulmuştur. Hadis usûlü müellifleri, bu metodlarıyla o kaidenin mezkûr âyet ve hadisten çıkarıldığı ve en azından bunlar tarafından "doğrulandığını" ispata çalışmışlardır. Bu duruma mütekaddimûn dönemi hadisçilerinde daha sık rastlanmaktadır.[1] Mütekaddimûn ile muteehhirûn dönemi âlimlerinin dönüm noktasında bulunan Kâdî Iyâz bu açıdan daha bir önem arz etmektedir.[2]

---

[1] Hüseyin Kahraman, "Hadîs Usûlünü Nassa Dayandırma Çabası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/2, (2001), s.194.

[2] Hadis Usûlünde mütekaddimûn döneminin genelde Hatîbu'l-Bağdâdî ile sona erdiği ve müteahhirûn döneminin Kadî Iyâz ile başladığı kabul edilmektedir. Fakat Kâdî Iyâz'da kısmen

Râvî ile mervînin makbûl olup olmamak bakımından durumlarını gösteren birtakım bilgilerden meydana gelen, rivâyetin gerçek mahiyetini, şartlarını, çeşitlerini, hükümlerini, râvilerin durumlarını ve taşıması gereken özellikleri, rivâyet edebiyat çeşitlerini ve bütün bu konularla ilgili olarak hadîs âlimlerinin kullandığı ıstılahları inceleyen ilim dalı şeklinde tarif edilen hadîs usûlünün[3] metotlarını ortaya koyarken muhaddisler, eserlerine hadîse ve hadîsçilere yönelik yapılan tenkitleri ele alarak başlamışlardır.[4]

Hz. Peygamber (sav)'in sözlerini tespitte birinci kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'den farklı şekillerde istifade etmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim özellikle önceki peygamberler başta olmak üzere birçok kimsenin sözlerini nakletmektedir. Bu çerçevede Hz. Peygamber (sav)'in de bazı sözlerine yer vermektedir. Ayrıca sahabe sözlerine değindiği gibi, inanmayan kimselerin sözlerine ve düşüncelerine de temas etmektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber (sav)'in sözlerine yapılan atıflar aşağıda örnekleri zikredileceği üzere oldukça azdır. Kur'an-ı Kerim'de Peygamber (sav)'in sözlerinden çok, ne demekle emredildiği bildirilmiştir. Bunun en açık örneklerini ise "kul (de ki)" ifadeleri ile başlayan sûre ve âyetlerde görebiliriz.

Peygamber (sav)'in sözlerini bize nakleden asıl kaynak, Kur'an-ı Kerim'deki bu sınırlı ifadelerden başka, sahabedir. Sahabe, Kur'an-ı Kerime ilave olarak, Hz. Peygamber'e ait olan her şeyi naklederken, bizzat kendileri tarafından geliştirilen farklı rivayet usûlleri kullanmışlardır. Bu usûlleri

---

senedli bilgi nakletme geleneğinin sürdürüldüğü göz önüne alındığında, onun kitabı bir bakıma geçiş dönemi eseri kabul edilebilir. Ayrıca el-İlmâ' bütün usûl konularını ele almayıp, ağırlıklı olarak hadis alma (tahammu'l-ilim) yollarını işlemektedir. Aslında kendinden önceki usûl eserlerinin iyi bir özeti ve sonrakiler için de en önemli kaynak olma özelliğine sahip olan ve senedli bilgi verme metodunu terk eden, İbn Salah'ın Ulûmu'l-hadîs isimli eserinin dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. İbnü's-Salâh'ın eseri, her ne kadar ders notu olarak kaleme alındığı için tertibi pek güzel olmasa da, râvi, mervi, hadis öğrenim ve öğretim metotları ve bunlarla ilgili hadis usûlünün bir çok konusunu da ihtiva etmektedir. Bkz.: Mehmet Özşenel, "Bir Kriz Dönemi Alimi Olarak İbnu's-Salah ve Eseri Ulûmu'l-Hadis", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 15(2007), ss. 55-68, s. 63; Mehmet Ali Sönmez, "İbnu's-Salah'ın Mukaddime'sinden Önce Hadis Usûlü Alanındaki Çalışmalar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I (1985), s. 57, 58, 59.

[3] Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (çev. M. Yaşar Kandemir), İFAV, İstanbul, 2014, s. 81; Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, DİB. Yayınları, Ankara, 1991, c. I, s. 5-6; Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2015, s. 100; Selman Başaran- M. Ali Sönmez, *Hadis Usıilü ve Tarihi,* Bursa 1993, s. 91.

[4] Ahmet Yücel, "İlk Hadis Usûlü Eserlerinin Yazıldığı İlmî Ortam", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 12, (2003), s. 60, 61.

geliştirmekte en önemli amaçları hadisi, Peygamber (sav)'in kullanmış olduğu kelimeleri değiştirmeksizin aynen rivayet etmekti. Bu mümkün olmadığında da hadisin, Resülullah'ın kullanmış olduğu kelimeler eşanlamlılarıyla değiştirilmek veya kelimelere bağlı kalmaksızın içeriği verilmek suretiyle rivayet edilmesiydi.

a) Hz. Peygamber'in Sözlerinin Kaynağı Olarak Kur'an:

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in sözlerine yer veren âyetlere örnek olarak şunları zikredilebiliriz: "Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına "Tasalanma! Allah bizimle beraberdir" diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir**."**[5]

Ayette, ilâhî yardımın zihinlerde canlandırılmasını sağlama amacıyla hicret esnasında içine sığınılan mağaraya değinilmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in beşerî tedbirlerin tükendiği yerde, imanlı bir insan için Allah'ın yardımından ümit kesmenin söz konusu olamayacağı ve Allah dilerse umulmadık yollardan yardım edeceği hatırlatılmıştır.

Dikkat çeken bir başka nokta ise bu ve bundan sonra zikredilecek olan âyetlerin hepsi Medenî sûreler içinde yer almaktadır. Ayetlerde bahsedilen sözler önceden meydana gelmiş olaylarla ilgili birer hatırlatmadır ki, bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

"Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, "Bunu sana kim haber verdi?" diye sordu. "Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi" diye cevap verdi."[6]

"Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere,

[5] Tevbe 9/40.
[6] et-Tahrim 66/3.

evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."[7]

O zaman inananlara şöyle diyordun: "Rabbinizin, indirilen üç bin melekle size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?"**8**

Bu âyetler de hemen öncesindekilerle beraber düşünüldüğünde bir hatırlatma olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim bu âyetlerede ifade edilen sözler Bedir savaşında söylenmiştir. Uhud'da savaş düzeni alırken, yanındaki müslümanlara Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'ndaki bu durumu hatırlatmaktadır.

b) Hz. Peygamber (sav)'in Sözlerinin Kaynağı Olarak Sahabe:

Kur'an-ı Kerim'de değinilen bu ifadeler ve Resülulah (sav)'in hayatı ile ilgili olarak verilen bilgiler dışında, Resülullah (sav) hakkındaki bilgilerimiz sahabenin verdiği haberlere dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, âyetlerin sebeb-i nuzûlü, ilâhî emirlerin Allah Resûlü (sav) tarafından uygulanışı, hadisler, kısaca İslâm'ın ilk dönemiyle ilgili bilgilerin tek kaynağı onlardı. Onlar, İslam'ın hayata aktarılması için vazgeçilmez olarak gördükleri hadisleri öğrenmek için özel gayret göstermişlerdir. Hadisin topluma ve bizzat hayata intikali konusunda sahabenin bu tavrı, sadece onlara has bir uygulama olarak kalmamış, aksine sonraki dönemlerde de sürdürülmüştür. Ayet ve hadislerdeki, ilim öğrenmeye ve ilmi yaymaya yönelik olarak ortaya çıkan özel vurgu ve ashabın bilinçli tavrı, daha Hz. Peygamber hayatta iken, sistemli bir şekilde hadis rivayetini başlatmış oldu. Bu oluşum, gelişen şartlara bağlı olarak, daha sonra ilkeleri belirlenmek suretiyle hadis usûlünün meydana çıkmasına vesile olmuştur.[9]

Hz. Peygamber (sav)'in vefatından sonra Kur'an-ı Kerimi bir araya getiren ashab, çeşitli sebeplerle aynı şeyi hadisler için yapmamıştır. İlk dönemde, hadislerin nakli söz konusu olduğunda, ezberlemek ya da korumak düşüncesiyle kısmen de olsa yazılmış olmasına rağmen, rivayet esnasında hafızanın esas alındığı görülmektedir. İslam ümmeti arasında fitne olaylarının çıkmasını takiben uydurma rivayetlerin çoğalması, isnad uygulamasının

---

[7] el-Ahzâb 33/37.
[8] Al-i İmrân 3/124.
[9] Yavuz Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt, Samsun, 2001, s. 50,54; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2007, s. 1-14.

başlamasına vesile olmuştur. Peşinden hadislerin naklinde yazı daha aktif olarak kullanılmaya başlanmış, fakat bu sefer de yazıdan kaynaklanan bazı problemlerin ortaya çıkması, hadis eğitim ve öğretiminde yeni metotları zorunlu kılmıştır. Bu şekilde yavaş yavaş şekillenmeye başlayan hadis tahammül ve edâsında, haberlerin sıhhatinin testi ve kullanılmaya liyakatini belirlerken başvurulan ilkeler bir araya getirilerek, hadis ilimleri adı altında farklı disiplinler oluşturulmuştur.[10]

Hadis rivayetinin başlamasıyla birlikte, hadislerin güvenilir bir şekilde nakledilmesini temin edecek kurallar tespit edilmeye başlanmıştır. Bu süreç Hz. Peygamber'in risâletiyle başlayıp, tasnif devrine kadar devam etmiştir. Daha sonra, bu kaideler tamamen yerli yerine oturunca ve bütün ilimler diğerlerinden ayrılarak müstakil hale gelince -ki bu da IV. asırda gerçekleşmiştir- âlimler Hadis Usûlü ilmini müstakil bir kitapta toplamışlardır.[11]

1. Hadis Usûlü ile İlgili Kaynaklar:

Hadis Usûlü ilmi, hadislerin rivayeti ile râvilerin hallerinin tetkikinden doğmuştur. Dindeki yeri itibariyle hadislerin rivâyet edilmesi zorunlu hale gelince, nakillerin gelişi güzel yapılmasını önleyici tedbirlerin alınması da zarurî hale gelmiştir. İlk olarak Hz. Peygamber (sav)'in ebedî aleme göç etmesinden sonra müslümanlar, aralarında bazı ihtilafların görülmesi üzerine isnad sistemini geliştirmişler; her hadisi nakleden kişiye onu kimden aldığını sormuşlardır. Ayrıca hadis nakleden râvilerin, rivâyetlerine güvenilecek kişiler olup olmadıkları da araştırılmış, hadisler elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte sahabe ve tâbi'ûnun hadis rivâyeti konusunda gösterdikleri olağanüstü gayret ve gerçekten Hz. Peygamber'e ait olan hadisleri tesbit etme azmi zamanla rivâyetin birtakım kaideler dâhilinde yapılmasına yol açmıştır. Ne var ki, bu kaidelerin sistematik bir şekle girmeye başlaması hadislerin tedvin edilmesinden sonradır; zira hadislerin tedvinini takip eden zaman içerisinde râvî ve rivâyetle ilgili esasların daha sistemli bir hale geldiği görülür. Hadislerin rivâyet şartları, râvîlerin durumları, rivâyet çeşitleri ile râvi ile mervîyi ilgilendiren diğer hususlar tedvinden sonraki

---

[10] Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Döneminde Hadis Usûlü ya da Usûl Tarihçiliği Üzerine", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2 (2006), s. 282.

[11] Mahmûd et-Tahhân, *Yeni Hadis Usûlü (Teysîru Mustalahi'l-Hadîs),* (çev. Cemal Ağırman), İstanbul, 2014, s. 24; Ünal, a.g.m., s. 284.

devrelerde kaidelere bağlanmıştır. Bu kaideler ışığında râvilerle her birinin rivâyet ettikleri hadislerin incelenmesi neticesi çeşitli hadis türleri ve her birine dair değişik ıstılahlar oluşmuştur.[12]

Hadis Usûlü'nün ortaya çıkışı ve gelişip tekâmül devrine varışını bir kaç devir içerisinde mütalaa etmek mümkündür. İlk devir, Sahabe devrini içine alan ve hicrî birinci asrın sonuna kadar devam eden devirdir. Bu devirde, başta sahabe olmak üzere, onlara yetişen ve birlikte yaşayan tabiûn arasında, hadis rivayetine karşı şiddetli bir dikkat ve titizlik hüküm sürmüş ve hadis rivayet edenler devamlı kontrol altında tutulmuştur. Bu devrin ortalarına doğru, tabiûn arasında hadis râvilerine kaynakları sorulmağa başlanmış, bunun neticesi olarak, rivayette isnâd kullanılması zorunlu bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İkinci devir, hicrî birinci asrın sonundan ikinci asrın sonuna kadar devam eden bu devir içinde, hadis ilminin bütün konulan teşekkül etmiştir. Her bir konu ile ilgili tarifler, kaide ve şartlar hadisçiler arasında dolaşmağa başlamış, fakat bunları bir araya getirmek amacıyla yazılmış Hadis Usûlüne dair müstakil bir eserin varlığı bilinmemektedir.

Üçüncü devir, tedvin ve tasnif devridir. Hicrî üçüncü asrın başlarından dördüncü asrın ortalarına kadar devam eden bu devir içinde, önce, ihtilâfu'l-hadis gibi hadis ilminin çeşitli konularına ait kitaplar tedvin edilmiştir. Aşağıda ifade edileceği bu devrin önemli bir özelliği, Hadis Usûlü'yle ilgili konuların, Hadis rivâyeti kitaplarında bolca bulunmasıdır. Bu dönem eserleriyle, Hadis tarihi boyunca etkisini sürdürmüştür. Bu devrin sonlarına doğru er-Râmehurmuzî (v.360/970), hadis usûlünün birçok konusunu içine alan meşhur kitabını telif etmiştir.

Bu devirde yazılan konumuzla ilgili eserlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Cüz-ü Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî; İhtilafu'l-hadis, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî; er-Risâle, eş-Şâfiî; el-İlel, Ali b. el-Medenî; el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl; Kitâbu't-temyîz, â b. Haccâc; İlelü't-Tirmizî; el-Merâsil, Ebû Dâvûd; Takdimetu'l-Cerh ve't-ta'dîl, İbn Ebî Hâtim er-Râzî.

Üçüncü asırda telif edilen tüm bu eserler, -hadis usûlü hakkında müstakil bir eser yazılmasa da- bu dönemde hadis usûlü ve ıstılahlarının önemli bir kısmının yazılı hale getirildiğine işaret etmektedir.

---

[12] Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV. Yayınları, Ankara, 1992, s. 114, 115.

Dördüncü devir, dördüncü asrın ortalarından yedinci asrın başlarına kadar devam eden bu devirde, hadis ilimleriyle ilgili telif, en geniş ve en süratli şeklini almıştır. Beşinci devir, yedinci asrın başlarından onuncu asra kadar devam eden bu devirde de, önceki dönemde yapılanlar değerlendirilerek daha düzenli, daha kapsamlı eserler yazılmış, ayrıca bu dönemde yeni bir tertip arayışı çabaları müşahede edilmektedir.[13]

Hadis Usûlü ile ilgili gelişmeleri kısaca bu şekilde özetledikten sonra, yukarıda işaret edilenlere ilave olarak, araştırma konumuz olan esere kadar yazılan belli başlı Hadis Usûlü eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. el-Muhaddisu'1-fâsıl beyne'r-râvî ve'1-vâ'î: Ebu Muhammed el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmehurmuzî (v. 360/970 2. Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs: el-Hâkim en-Nîsâbûri (v.405/1014) 3. el-Mustahrec alâ ma'rifeti ulûmi'l-hadîs: Ebu Nu'aym b. Abdillah el-İsbehâni (v. 430/1038) 4. el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye: el Hatîbu'l-Bağdâdî' (v. 463/1071 5. el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâyeti ve takyîdi's-semâ': Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî' (v. 544/1149).[14]

Müstakil olarak hadis usûlü sahasında yazılmış olan bu eserler, önceki dönemlerde yazılan eserlerden büyük oranda etkilenmiş, onlarda dağınık halde bulunan bilgileri derli toplu hale getirmiştir. Örnek verecek olursak; sonraki hadis usûlü eserlerinde sahih hadisin tarifi şu şekildedir: "Sahih hadis, adalet ve zapt sahibi olan râvilerin kendileri gibi adalet ve zapt sahibi olan râvilerden muttasıl bir senedle rivâyet ettikleri şaz ve muallel olmayan hadistir". Bu tarife çok yakın ifadeler daha önce İmam Şafiî' ve Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî tarafından yapılmıştır.[15]

2. Hadis Rivâyet Kitaplarında Hadis Usûlü Konuları İşlenirken Ayetlerin Kullanılması:

Yukarıda üçüncü devir olarak ele aldığımız zaman diliminde, Hadis usûlüyle ilgili konular, Hadis rivayet kitaplarında bolca işlenmiştir. Bunlarda usûl ile furû, dirâyetü'l-Hadis ile rivâyetü'l-Hadis ilimleri iç içedir. Örnek

---

[13] Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları Hakkında Nühbetü'l-Fiker Şerhi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1971, s. 7, 8.

[14] Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 114,115; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* s. 343-350; Ahmet Yücel, *Hadis Üsûlü*, İFAV, İstanbul, 2012, s. 48-66; ayrıca bkz.: http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=40472, erişim tarihi: 03.09.2016, 01.58.

[15] Bkz.: Mehmet Bilen, *"Sahih Hadisin Tanımı Üzerine",* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 1999, c. 1, s. 247, 250.

olarak Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'indeki "Kitâbu'l-İlm" bölümünü, Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'inin "Mukaddime"sini, Tirmizî'nin es-Sünen'ini ve Züheyr b. Harb'in Kitâbu'l-İlm'ini zikredebiliriz.[16]

Bu eserlerden Buhârî'nin eserini örnek olarak ele aldığımızda özellikle Kitâbu'l-ilm ve Kitâbu ahbâri'l-âhâd bölümleri hadis usûlü ile ilgili bilgilerin bulunduğu kısımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buhârî, Kitâbu'l-ilmin birinci bâbını ilmin faziletine ayırmış ve bu bâbın tercemesinde iki âyete işaret etmiştir: "Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."[17] "(De ki:) Rabbim, ilmimi artır".[18] Bu âyeti aynı zamanda altıncı bâbın tercemesinde tekrar vermektedir. Onyedinci bâbın tercemesi de şu şekildedir: Mûsâ (as)'ın deniz (sâhilin)de Hızır'a gitmesi ve Yüce Allah'ın: "Mûsa ona: Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı? dedi"[19] kavli bâbı." Bu bâbdan maksad açık bir şekilde anlaşıldığı üzere, ilim tahsili için sefere çıkmanın luzümudur.[20] Nitekim Buhârî'nin aynı kıssaya işaret eden hadisi naklettiği yerdeki bâb başlığı "İlim aramak için sefere çıkmak" şeklindedir.[21] Kırk sekizinci bâbda da doğrudan bir âyet kullanmaktadır: "Size ilimden pek az bir nasip verilmiştir"[22]

Buhârî, ilim bölümünün bâb başlıkları incelendiğinde hadis usûlü ile ilgili aslında birçok konuya işaret ettiği görülecektir.[23] Fakat bunlara açıklarken kullanmış olduğu âyetler yukarıda işaret edilenlerle sınırlıdır, daha ziyade hadislerle konuyu delillendirmiştir.

Buhârî, hadis usûlü ile ilgili önemli bir konu olan âhâd haberler konusuna da ayrı bir bölüm ayırmıştır. Buhârî'nin bu eseri dışında diğer hadis

---

[16] Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* s. 344.
[17] Mücâdele 58/11.
[18] Tâhâ 20/114.
[19] el-Kehf 18/66.
[20] Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi,* I- XVII, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, I, s. 234.
[21] Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul, 1981, "İlim", 19.
[22] İsrâ 17/85.
[23] İlim bölümünde genel olarak ilim öğrenme konusunu ele alan başlıklar bulunduğu gibi, çoğunluk bâb başlıkları özel olarak hadis öğrenme üzerinde yoğunlaşmakta ve direkt hadis usûlü ile ilgili konular hakkında bilgi vermektedir. Örnek olarak şunları verebiliriz: 4. bâb: Muhaddisin Haddesenâ, ahbaranâ ve enbeenâ sözlerini kullanması, 7. bâb: Muhaddisin huzurunda okumak ve ona arz etmenin hükmü, 8. bâb: Munâvele hakkında zikrolunan sözler ve ilim ehlinin, ilmi diğer beldelere yazıp göndermesi, 19. bâb: Küçüğün Hadîs işitip tahammül etmesi ne zaman sahih olur?

eserlerinde müstakil olarak böyle bir bölüm bulunmamaktadır.[24] Buhârî, bu bölümde altı bâb başlığı altında yirmi bir hadis zikretmiştir. Bu bâb başlıklarında ise dört adet âyete işarette bulunmuştur.[25]

İlk olarak Sadûk birisinin vermiş olduğu bilginin delil olarak kullanılabileceği bâbında, "İnananların hepsi toptan sefere çıkacak değillerdi. Ama her kabileden bir cemaatin dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kavimlerine geldiklerinde, sakınmaları umuduyla onları uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez miydi?"[26] âyetini delil olarak göstermektedir. Buhârî, bu âyette geçen "tâife" kelimesinin bir kişi için de kullanılabileceğine delil olarak, "Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. .. "[27] âyetini zikreder ve peşinden de, "Eğer iki kişi birbirine saldırırsa", bu da âyetin ma'nâsına girer, "tâife" kelimesi, vâhid için de kullanılır, diyerek görüşünü açıklamaktadır.[28] Ayrıca o, "Ey İman edenler, eğer bir fâsık size haber getirirse, onu tahkik edin..."[29] âyetini de güvenilir bir kimsenin vermiş olduğu habere göre amel edileceğine delil olarak kullanmıştır. Ayetin anlamı, "Fâsığın vermiş olduğu haberin, işin beyânını ve hakikatin açıklamasını isteyin, sakın fâsığın sözüne güvenip i'timâd etmeyin", demektir. Bunun aksi olan, yani fâsıklık cinsini savunup müdâfaa etmeyen kimse, fâsıklıktan bir nevi' olan yalanı da savunmaz. Nitekim bu âyetin peşinden Buhârî şöyle demektedir: Hz. Peygamber (sav)'in, âmirlerini birbiri arkasına göndermesi de buna delildir. Bunun sebebi de göndermiş olduğu âmirlerden biri meseleyi unuttuğunda diğeri ona hatırlatması ve sünnete döndürmesidir.[30] Bu bâbda zikrettiği diğer bir âyet ise şudur: "Ey îmân edenler, Peygamber'in evlerine size izin verilmedikçe girmeyin. Fakat da'vet olunduğunuz zaman girin..."[31] Buhârî, izin verme işi ile ilgili olarak, "eğer ona bir tek kişi izin verirse, girmek caiz olur." sonucunu çıkarmaktadır.[32]

Buhârî âhâd haberlere ayırmış olduğu bu bölümünü kısa tutmuş olmasına rağmen, kullanmış olduğu âyet sayısı, ilim bölümüne göre hem

---

[24] Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara, 1988, s. 169.
[25] Bk.: Buhârî, 95. Kitab.
[26] Tevbe 9/122.
[27] el-Hucurât 49/9.
[28] Buhârî, "Ahbâru'l-âhâd", 1.
[29] el-Hucurât 49/6.
[30] Buhârî, "Ahbâru'l-âhâd", 1.
[31] el-Ahzâb 33/53.
[32] Buhârî, "Ahbâru'l-âhâd", 3.

sayıca fazla hem de âyetlerin peşinden yapmış olduğu açıklamalar daha uzundur.

Burada üzerinde durmak istediğimiz ikinci eser Sahih-i Müslim olacaktır. Müslim'in eserinin önemli bir özelliği yazdığı mukaddimedir. O eserine bir mukaddime yazarak kendinden önceki müelliflerin yapmadığı bir usûlle başlamıştır. Müslim mukaddimesinde râvilerin taksimi, Hz. Peygamber (sav) adına yalan söz uydurmanın büyük bir günah olduğu, isnadın dinden oluşu, hadis rivayet ederken tahkikin zarureti, zayıf râvilerden rivayette ihtiyatın gerekliliği gibi başlıklara yer vermiştir. Ayrıca muanan rivayetin kabulünde muasarâtın yeterliliği, likâyı şart koşmaması, mana ile hadis rivayeti hakkındaki görüşlerini delilleriyle birlikte bu mukaddimede anlatmaktadır.[33]

Müslim, mukaddimesinde ilk olarak râvileri üç kısma ayırmıştır. Birincisi, istikamet sahibi, güvenilir ve ehliyetli hadis hafızı râviler. İkincisi, bunlar kadar üstün niteliklere haiz olmasalar da ilim ehlinin tenkit etmediği râviler. Üçüncüsü, hadis âlimleri tarafından tenkide uğramış râviler. Bu konuda delil olarak da "Her ilim sahibinin üstünde daha âlim biri vardır."[34] ayetini kullanmaktadır.

Müslim, güvenilir kimselerden hadis nakledilmesi gerektiği konusunu açıklarken, fâsığın haberin makul olmadığını net bir şekilde ifade etmiştir.O, bu konuda, "Ey iman edenler! Eğer fâsığın biri size, haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın"[35], "… rıza göstereceğiniz şahitlerden…"[36], "İçinizden adâlet sahibi iki kimseyi de şahit tutun"[37] âyetlerinin delil olduğunu belirtmektedir."[38]

O, konuları anlatırken yukarıda da gösterildiği üzere sınırlı sayıda âyete atıfta bulunmuştur.

---

[33] Müslim, Ebu'l-Huseyn İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Dâru Tayyibe, Riyâd, 2006, "Mukaddime", 1, 22.
[34] Yûsuf, 12/76.
[35] el-Hucurât 49/6.
[36] el-Bakara, 2/282.
[37] et-Talâk, 65/2.
[38] Müslim, "Mukaddime", 4, (1. bâb).

Yine içerisinde usûl bilgilerine yer veren diğer bir eser, Tirmizî'in Sünen'idir. 51. kitabı,[39] "Kitâbu'l-İlel" ismini taşımaktadır. Sünen'in son bâbı olarak yer almasına rağmen aslında bir mukaddime niteliğinde olup, Tirmizî burada el-Câmi'de uygulamış olduğu usûlü ile ilgili açıklamalarda bulunmuş, hadîs usûlü, ricâl, cerh ta'dîl, isnad, hadisin tahammül ve edası, mana ile hadis rivâyeti, bazı hadis ıstılahları gibi konularında bilgiler vermiştir. Bu yönüyle bakıldığında, bu bölüm hadîs usûlüne dâir bilgiler açısından Müslim'in mukaddimesinden daha zengin muhtevalı olarak görülmektedir. Bu itibarla kendisinden sonra yazılacak olan hadîs usûlü eserlerine de örnek olmuştur, denilebilir. Fakat konumuz açısından bakacak olduğumuzda, bu bölümde âyet kullanmamıştır.[40]

3. Kâdî Iyâz Öncesi Hadis Usûlü Eserlerinde Ayet Kullanımı:

Konuya İlmâ'dan önce yazılan ve müstakil olarak hadis usûlüne tahsis edilmiş eserlere, âyetleri kullanmaları açısından bakarak girmek istiyoruz. Bu sahada ilk müstakil eser olan er-Râmehürmüzî'nin herhangi bir âyete atıf yapmadığını görmekteyiz.[41]

el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin er-Râmhürmüzî'nin eserinin ardından hadîs usûlü alanında elimize ulaşmış ikinci müstakil çalışma olan Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs ismli eserinde ise 11 âyete yer vermektedir. Özellikle sahabe tabakası, tâbiîn tabakası, kabile bilgisi gibi bölümlerde âyetlere işaret etmektedir.[42]

Örnek verecek olursak, Hâkim sahâbeyi tabakalara ayırmış, dokuzuncu tabaka hakkında, "Allah ağacın altında sana biat eden müminlerden razı oldu."[43] âyetini delil olarak kullanmıştır. Toplumda her zaman ilimle meşgul olan bir kesimin bulunması gerektiğini şu âyetle anlatmaktadır: "(Onlardan bir grup) Din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[44] Bu âyette

---

[39] Başka bir baskıda ise Tirmizî'nin Sünen'i 46 bâb olup, 46. bâbdan sonra numarasız olarak bu bölüm gelmektedir: Bkz.: Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, thk.: Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî, Riyâd, 1417, s. 886-898.

[40] Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, thk.: Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr., 1978, c. 5., s. 736-763..

[41] Bk.:er-Râmehürmüzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, (nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb), Beyrut, 1391/1981, s. 625 (Fihrist bölümü).

[42] Bk.: Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs,* Medine-i Münevvere, 1424/2003, s. 48, 80, 89, 157, 210, 211, 346, 412, 425.

[43] el-Feth, 48/18.

[44] et-Tevbe, 9/122.

işaret edilen kimselerin ashab-ı hadis olduğunu da ifade etmektedir.[45] Tâbiûn tabakasının fazileti hakkında ise, "İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur."[46] âyetini zikretmiştir.[47] Kabileleri bilmek bölümünde ise şu âyeti zikretmektedir: "Birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık."[48]

Hatîb'ul-Bağdâdî, el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye isimli eserinde ise yaklaşık 19 âyete işaret etmektedir. Sünnetin Kur'an-ı Kerim'i açıklamasını, müzekkînin soru sorulan kimse hakkında bildiğini söylemesi ve ashabın Allah Tealâ ve Resülullah (sav) tarafından ta'dili, haberi vâhidin ilim ifade edip etmediği ile ilgili bölümler en fazla âyet kullandığı yerlerdir.[49]

Örnek olarak şunları verebiliriz: "Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki kadının payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana ve babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana ve babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."[50] Bu âyetin zâhirine göre her baba çocuğuna miras bırakabilir ve aynı şekilde her çocuk da o mirasa vâris olabilir gibi görünmektedir. Sünnet bu konuda bir açıklık getirmiş ve veraset ilişkisinin aynı din mensupları ile kurulabileceğini açıklamıştır. Hatîb bunun peşinden "Müslüman

kafire kafir de Müslümana mirasçı olamaz"[51] rivâyetini vermiştir. Hatîb, sünnetin Kur'an-ı açıklaması konusunda ayrıca Nisâ, 4/11; Bakara,2/230; Mâide, 5/38. âyetleri de örnek olarak vermektedir. Yine aynı bölüm içinde sünneti bir tarafa bırakarak sadece Kur'an'la yetinmek gerekir düşüncesinde olanların dalâlet içinde olduğunu söylerken şu iki âyetten istifade etmektedir: "…**Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan**

[45] Hâkim, *Ma'rife*, s. 181.
[46] Tevbe, 9/100.
[47] Hâkim, *Ma'rife*, s. 202.
[48] Hucurât, 49/13.
[49] Bk.: Hatîb, Ahmed b. Ali Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî imi'r-rivâye*, 1423/2003, s. 105, 106.
[50] en-Nisa, 4/11.
[51] Hatîb, *el-Kifâye,* s. 83.

vazgeçin..."[52] " Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik."[53]

Müzekki'nin soru sorulan kimse hakkında bildiklerini ifade etmesi ile ilgili bölümde, "Birbirinizin gıybetini yapmayın"[54] âyetini zikretmekte ve râviler hakkında yapılan değerlendirmelerin bu kapsamda olmadığını belirtmektedir.[55] Ashâbın Allah Teâlâ ve Resûlullah (sav) tarafından ta'dili bölümünde ilk önce ilgili âyetlerle konuya girmiştir ki, toplamda yedi âyet kullanmıştır.[56]

Hadisin edâ vaktinde, râvinin müslüman olması gerektiği konusunu açıklarken, "Ey iman edenler! Size bir fâsık haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın."[57] âyetini kullanmıştır. Peşinden de fâsığın haberi bile kabul olunmazken, kâfirin haberin nasıl kabul edilebilir, demektedir.[58]

4. Kâdî Iyâz ve el-İlma' ila ma'riteti usûlu'r-rivâye ve takyîdi's-semâ İsimli Eserinde Zikredilen Ayetler:

Kâdî Iyâz'in el-İlma'[59] isimli kitabı, Hatîbu'l-Bağdâdî'den sonra bu konuda yazılmış ve onun yerini doldurduğu görülen yeğane eserdir.[60]

---

[52] Haşr, 59/7.
[53] Nisâ, 4/80.
[54] Hucurât, 49/12.
[55] Hatîb, *el-Kifâye,* s. 161.
[56] Hatîb, *el-Kifâye,* s. 180, 181.
[57] Hucurât 49/6.
[58] Hatîb, *el-Kifâye,* s. 261.
[59] Asıl adı Ebü'l-Fazl, İyâz b. Mûsâ b. İyâz b. Amrûn b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî el-Mâlikî olan Kâdî Iyâz, 476/1083 yılı Şaban ayı ortalarında Sebte'de (Ceuta) dünyaya gelmiştir. Mağrib ve Endülüs bölgesinin dışına çıkmayan Kâdî Iyâz, kendilerinden ilim aldığı hocaları vasıtasıyla, diğer bölge âlimlerinden istifade etmiştir. Oğlu tarafından yazılan eserde kendisine 19 eser nispet edilmekte olup, özellikle eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki (fî-şerefi)'l-Mustafâ isimli eseri, en meşhur ve ismini en çok duyuran eseridir. el-İlmâ' ilâ ma'riteti usûlu'r-rivâye ve takyîdi's-semâ ise Hadis usûlu ile ilgili eseri olup, İbnü's-Salah'ın Mukaddime'sinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Mağrib'te yazılmış ilk hadis usûlü olan eserde ilk dikkati çeken husus, delil olarak zikredilen hadisler dışındaki bilgilerin senedsiz bir şekilde nakledilmesidir. Burada şunu da belirtmeliyiz ki, hadis usûlünün senetsiz olarak işlenmesi geleneğinde hadis metinlerini ihtivâ eden rivâyetü'l-hadîse ait kitaplarda senetlerin terk edilmeye başlanmasının tesiri görülmektedir. Zirâ el-Beğâvî (ö. 516/1122) Mesâbîhu's-sünne adlı eseriyle bu geleneği başlatmış daha sonraları da el-İlmâ adlı eserinde Kâdî İyâz bunu usûl eserlerine kısmen yansıtmıştır. Bkz.: Ebû Abdullah Muhammed, *et-Ta'rif bi'l-Kâdî Iyâz*, (thk. Muhammed b. Şerîfe, Matbaatü Fedâle-el-Muhammediyye), el, Memleketü'l-Mağribiyye, Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 1982, s. 2, 3; Kâdî Iyâz, *el-Ğunye Fihristu*

Hadis öğreniminin gerekliliği, hadis ilminin ve hadisçilerin önemi, hadis öğrencisinin uyması gereken ahlâkî vasıflar, hadis öğrenmek için uygun olan yaş, hadis öğrenim ve öğretim metotları, rivâyet lafızları, lafzen-mânen rivâyet ile yazılı metinlerin doğru şekilde tespiti için gerekli kuralları ihtiva etmektedir. Kâdî Iyâz, eserinin mukaddimesinde telif sebebini, "Bu ilmin kaidelerinin, ıstılahlarının, sema ve rivayet ilminin özet bir şekilde anlatılması konusunda bazı kişiler benden bunları açıklamamı ve bunlardan sahih ve zayıf olanları, hakkında ittifak ve ihtilaf edilen kısımları özetlememi istediler."[61] diyerek açıklamaktadır.

el-İlmâ'da zikredilen âyetleri bâblarına göre toplu olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

Hadis ve Sünnet ilmini talep etmek, zabdetmek ve korumak bâbı: Bu bâbda zikrettiği âyetler beş tane olup şunlardır[62]:

1- Şüphesiz o zikri biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.[63]

2- O, kendi hevâ ve hevesiyle konuşmaz. O, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.[64]

3- Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.[65]

4- Binâsını takva ve onun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola erdirmez.[66]

Şuyûhi'l-Kâdî îyâz, (thk. Mâhir Züheyr Cerrâr), Lübnan, 1402/1982; Akif KÖTEN, *Kadı İyaz, Hayatı Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (1998); Murat Gökalp, *Kâdî Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 2005, s. 58-63; Yaşar Kandemir, *"Kâdî Iyâz"*, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2001, XXIV, 116-118; Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2012, s. 61; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikeri-Faydalanma Usulleri*, İFAV, İstanbul, 1989, s. 182.

[60] Sönmez, "İbnu's-Salah'ın Mukaddime'sinden Önce Hadis Usûlü Alanındaki Çalışmalar", s. 57.

[61] Kâdî îyâz, *el-İlma' ila ma'riteti usûlu'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*, (thk. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire, 1389/1970, s. 3.

[62] Kâdî îyâz, *el-İlma',* s. 6-8.

[63] Hicr 15/9.

[64] Necm 53/3,4.

[65] Haşr 59/7.

[66] Tevbe 9/109.

5- Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.[67]

Hadis ilmin ve ehlinin şerefi bâbı: Bu bâbda bir tane âyete değinmektedir[68]:

6- Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz.[69]

Hadis öğreniminde niyetin samimi olması ve kendisinden hadis alınan kimselerin araştırılması bâbı: Bu bâbda da iki âyet zikretmektedir[70]:

7- Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.[71]

8- Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.[72]

Hadis naklinde kullanılan ibâreler bâbı: Bu bâbda altı âyet kullanmakla beraber ikisini iki defa tekrar etmektedir[73]:

9-Allah sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir.[74]

10- Kimdir sözü Allah'ınkinden daha doğru olan?[75]

11- İşte o gün, yer, kendi haberlerini anlatır.[76] (Bu ayeti aynı bâb içinde iki defa zikretmektedir).

12- Çünkü Allah bize sizin durumunuzu bildirdi.[77] (Bu ayeti de aynı bâb içinde iki defa zikretmektedir).

13- Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi.[78]

---

[67] Tevbe, 9/122.
[68] Kâdî Iyâz, s. 38.
[69] Zuhruf 43/44.
[70] Kâdî Iyâz, *el-İlma'*, s. 54-58.
[71] Beyyine 98/5.
[72] Hucurât 49/6.
[73] Kâdî Iyâz, *el-İlma',* s. 122-130.
[74] Zümer 39/23.
[75] Nisa 4/87.
[76] Zilzal 99/4.
[77] Tevbe 9/94.

14- Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin.[79]

Tashîh, temrîz ve tadbîb ile ilgili bâb: Bu bâbda bir âyete yer vermektedir:[80] Aynı ayete, rivâyetlerin araştırılması ve mana ile rivâyet bâbında da değinmektedir.[81]

15- Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.[82]

Kâdî Iyâz kitabının son bölümünde açmış olduğu, "faydalı haberler ve güzel edebler" ile ilgili bölümde de iki âyet bulunmaktadır:[83]

16- O iki cennet koyu yeşil renktedir.[84]

17- İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.[85]

Kâdî Iyâz, kitapta on yedi âyete yer vermekle beraber, bunlardan üç tanesini yukarıda da işaret edildiği üzere iki kere tekrar etmiştir. Kullanılan âyetlerin ilgili bâblarına baktığımızda, ilk sırada "hadis naklinde kullanılan ibâreler bâbı" gelmektedir ki burada altı âyete işaret etmiş ve ayrıca bunlardan iki tanesini iki kere zikretmiştir. Daha sonra en fazla âyet kullandığı bölüm ise "hadis ve sünnet ilmini talep etmek, zabdetmek ve korumak bâbı" olmaktadır ki, bu bâbda da beş âyet bulunmaktadır. Aşağıda da ifade edileceği üzere Kâdî Iyâz bu âyetleri zikretmekle yetinmemiş, ilgili âyetler hakkında yapılmış tefsirlerden de zaman zaman isitfade etmiştir.

5. el-İlmâ'da Ayetlerin Zikredilme Sebepleri:

Kâdî Iyâz, kitabının giriş bölümünde kitâb ve eser ilminin, şeriatın iki temeli olduğuna vurgu yaparak başlamaktadır. Kitab ve eser aynı zamanda şeriat ilimlerinin esasıdır ve bu ilimlerin bütün bölümleri bu ikisi üzerinde yükselir. Hadis ve sünnet ilmini talep etmenin, zabdetmenin ve bunları korumanın gerekliliğini belirttiği birinci bâbda zikrettiği âyetlere baktığımızda, konuyu açıklamak için yine ilk önce Kitaba vurgu yapmaktadır. Akl-ı selîm ve dînî müstakim üzere olan herkese, hadis ve sünnetin öğrenilmesi ve korunması vucûbiyeti ve bunun üzerine teşvik edilmesi konusu şüphe edilmesi gereken bir husus değildir. Çünkü şeriatın aslı Nebi'miz (sav)

---

[78] Tahrîm 66/3.
[79] En'âm 6/143.
[80] Kâdî Iyâz, *el-İlma',* s. 166-167.
[81] Kâdî Iyâz, *el-İlma* ,s. 180.
[82] Yûsuf 12/76.
[83] Kâdî Iyâz, *el-İlma' ,* s. 213-239.
[84] Rahmân 55/64.
[85] Şûrâ 42/53.

tarafından bize bildirilmiştir ki, bunun birinci aslı kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan Kur'ân-ı Kerim'dir. Allah Teala onun korunmasını bizzat kendisi şu âyeti kerime ile üstlenmiştir: "Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."[86]

Şeriatın Kur'ân-ı Kerim'den sonraki ikinci kaynağı da Resülullah'ın, Allah'ın kendisine vahyettiği şeyleri, emirleri ve nehiyleri hakkında vermiş olduğu haberlerdir. Bu bağlamda Kâdî Iyâz, "O, kendi hevâ ve hevesiyle konuşmaz. O, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[87] âyetini delil olarak zikretmektedir. Ayrıca bunların dışında Resülulah'ın sünnetleri, siyeri, sözleri, fiilleri ve ikrarları da bu kapsamdadır. Nitekim "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[88] âyeti ifade etmektedir. Bütün bu bilgilere ancak onları talep ederek, rivâyet ederek, araştırarak ve bu bilgileri doğru bir şekilde değerlendirerek ulaşmak mümkün olur.

Önceki muhaddisler ve fakihler bu işe çok önem vermişlerdir. Haberlerin nakli konusunda onların gayretleri olmasaydı, sünnetler ve haberler kaybolur, neticede emir ve nehiyler birbirine karışır giderdi. Nitekim bu haberleri göz önünde bulundurmayan bazı fırkalar, çeşitli yollara dağılmışlar ve güvenilir olmayan temeller üzerine görüşlerini bina etmişlerdir. Bunların yanlış yolda olduğunu ifade etmek üzere de, "Binâsını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve onun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola erdirmez."[89] âyetini zikretmektedir.

Ayrıca Kâdî Iyâz, "(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[90] âyetinin, ilim talebi ve sünnetleri öğrenmek için rıhle yapmak konusunda temel bir âyet olduğuna vurgu yapmaktadır.[91]

Kâdî Iyâz, "hadis ilmin ve ehlinin şerefi" bâbında öncelikli olarak hadislerle konuyu açıklamaktadır. Peşinden sahabe ve tabiûnun bu konudaki sözlerini aktarmaktadır. Bu arada İmâm Mâlik'ten yapmış olduğu nakilde,

---

[86] Hicr 15/9.
[87] Necm 53/3,4.
[88] Haşr 59/7.
[89] Tevbe 9/109.
[90] Tevbe 9/122.
[91] Kâdî îyâz, *el-İlma'*, s. 6-8.

onun, "Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz."[92] âyeti hakkındaki tefsirine yer vermektedir. İmâm Mâlik ise bu âyetin isnada işaret ettiğini şu şekilde açıklamaktadır: "Bu bir kimsenin: Bana babam, dedemden hadis rivayet etti, demesidir."[93] Dolayısıyla Kâdî Iyâz aslında bu bâbda âyetlerden ziyade rivayetlerle konuyu açıklamış bulunmakta, âyete işaret ettiği yerde de İmâm Mâlik'in ilgili âyete getirmiş olduğu açıklamayla yetinmektedir.[94]

Kâdî Iyâz, "hadis öğreniminde niyetin samimi olması ve kendisinden hadis alınan kimselerin araştırılması bâbında konuya hemen girişte, "Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, Hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."[95] âyetine işaret etmektedir. Aslında o, her işte niyetin sağlam olması gerektiğine vurgu yapmaktadır, nitekim bunu destekleyen "ameller niyetlere göre değerlendirilir."[96] hadisi ile beraber zikretmiş olması da bunu göstermektedir.[97] Ona göre, kaybolup gitmemesi için, Resülullah (sav)'in sünnetinden gerekli olanların ve dinin kurallarının ihlasla öğrenilmesi ve nakli gereklidir. İhlasla öğrenildikten sonra onunla amel edilmesi ve başkasına aktarılması gerekir. Allah ve Resûlü'nün ilim tâlibleri, nakledenleri ve onunla amel edenleri için va'd ettiği büyük nimetlere ancak bu şekilde ulaşılabilir. Bu ilim maddî menfeat, şöhret elde etmek gibi gayelerle öğrenilmemelidir. Bundan dolayı bu ilim şan şöhret ve dünyalık peşinde koşan kimselerden alınmaz, sadece naklettiği konuyu iyi bilen ve zabt sahibi olan sika kimselerden alınır. Kendisinde bütün bu hasletler bulunan, yani din, ilim ve güvenilirlik şartlarını taşıyan kimseler buna ehildir. Bu şartları veya bazısını taşımayan kimseden kesinlikle uzaklaşılması gerekir ki, bu konuda temel bir esasa işaret eden âyet şudur: "Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman

---

[92] Zuhruf 43/44.

[93] Kâdî îyâz, *el-İlma'*, s. 38.

[94] Matar el-Verrâk: "Haydi. bundan önce indirilmiş bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı getirin" (el-Ahkâf 46/4) ayetindeki bilgi kalıntısından maksadın hadisin isnadı olduğunu, söylemiştir. Ayrıca "Ümmetimin son dönemlerinde birtakım insanlar çıkacak size sizin ve babalarınızın duymadığı hadisler nakledecekler, onlardan sakının" (Müslim, "Mukaddime", 4) gibi hadisler de isnada delil sayılmıştır. Bk.: Raşit Küçük, "İsnad", TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2001, XXIII, s. 154, 159.

[95] Beyyine, 98/5.

[96] Buhârî, "Bedü'l-vahy", 1.

[97] Kâdî îyâz, *el-İlma'*, s. 54.

olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın."[98] Böyle bir kimseden ne kendisi hakkında ne de başkası hakkında vermiş olduğu haber alınır, hiçbir konuda kendisine güvenilmez ve delil olarak kullanılmaz.[99]

"Hadis naklinde kullanılan ibâreler bâbı" yukarıda da işaret edildiği gibi Kâdî Iyâz'ın, en fazla âyet zikrettiği bölümdür.[100] O, "haddesenâ", "ahberanâ", "enbeenâ", "nebbeenâ", "habberanâ" gibi rivâyet lafızlarının muhaddisler ve fukahâ arasında kullanımı ile ilgili birçok örnek vererek konuya giriş yapmaktadır. Bu rivâyet lafızlarının birbirinin yerine kullanılıp kullanılamayacağı ile ilgili tartışmaya yer vermektedir. Bu arada "haddesenâ", "ahberanâ" lafızlarının birbirine eşit olduğunu söyleyenlerin bu konuda delil olarak kullandıkları âyetlere işaret etmektedir:

اَحْسَنَ **الْحَدِيثِ** كِتَاباً مُتَشَابِهاً مَثَانِيَ "Allah sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir."[101]

وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ **حَدِيثاً** "Kimdir sözü Allah'ınkinden daha doğru olan?"[102]

يَوْمَئِذٍ **تُحَدِّثُ** اَخْبَارَهَا "İşte o gün, yer, kendi haberlerini anlatır."[103] (Bu âyeti aynı bâb içinde iki defa zikretmektedir).

قَدْ **نَبَّاَنَا** اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْ "Çünkü Allah bize sizin durumunuzu bildirdi."[104] (Bu âyeti de aynı bâb içinde iki defa zikretmektedir).

Kâdî Iyâz'a göre, bu âyetlerde geçen kelimelerde, yukarıda zikredilen rivâyet lafızlarının birbirine eşit olduğuna işaretler bulunmaktadır.[105] Bu konudaki tartışmayı ve muhaddislerin görüşlerini aktardıktan sonra tekrar cumhurun bu rivâyet lafızları arasında eşitlik bulunduğu kanaatinde olduklarını söylemekte ve yukarıdakilere ilave olarak şu âyetleri de zikretmektedir:

فَلَمَّا **نَبَّاَهَا** بِهِ قَالَتْ مَنْ **اَنْبَاَكَ** هٰذَا "Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi."[106]

نَبِّؤُنِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin."[107]

---

[98] Hucurât 49/6.
[99] Kâdî îyâz, *el-İlma'*, s. 58.
[100] Kâdî Iyâz, *el-İlma'* s. 122-130.
[101] Zümer, 39/23.
[102] Nisa, 4/87.
[103] Zilzal, 99/4.
[104] Tevbe 9/94.
[105] Kâdî îyâz, *el-İlma'*, s. 124.
[106] Tahrîm 66/3.

Kâdî Iyâz, kitapta birkaç âyete daha yer vermektedir, fakat bunlar herhangi bir usûl kaidesi ile ilişkisi bulunmayan, ilgili yere mana itibariyle uygun düşen veya başka bir rivâyetin içinde geçen bir atıf olarak geçmektedir. Örnek verecek olursak, " O iki cennet koyu yeşil renktedir."[108] "İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner."[109] âyetlerini bu bağlamda zikretmiştir.

er-Râmehürmüzî ile başlayan ilk müstakil hadis usûlü eserlerinin yazıldığı ortam göz önünde bulundurulduğunda, bunların mezhepler arası tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde telif edildiği dikkati çekmektedir. İlk hadis usûlü müellifleri eserlerini öncelikle kendileri dışında kalan ekollerin aksine, ehl-i hadisin kitap ve sünnete bağlı ve hak üzere olduğu anlayışı içinde yazmışlardır.[110] Nitekim Kâdî Iyâz da buna açıkça vurgu yapmaktadır. Daha birinci bâbda bu konu üzerinde durmakta, Ehl-i Hadis'in bu gayreti sayesinde, ayakların doğru yoldan sapmasının önlendiğini ifade etmektedir. Nitekim Hâricîler, Mu'tezile ve Ehl-i Re'y'in zayıflarının ayaklarının kayması, şeytanın peşinden gitmeleri, hadis ve sünnet ilmine gereken önemi vermemelerinden kaynaklanmaktadır.[111] Bu konuda kendilerini savunmak için öncelikli olarak âyetlerden bulabildikleri delillerle görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

6. Sonuç:

İslâm Dininin, Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli kaynağı olan hadisler, ilk nesilden itibaren Müslümanları kendisine çekmiştir. İlk zamanlar Kur'an-ı Kerim'le karışır endişesiyle tedvîn edilmesi konusunda çeşitli endişeler dile getirilmiş, fakat bu durum kısa zaman içerisinde aşılmış, peşinden tedvîn ve tasnif faaliyetleri başlamıştır. Temel hadis eserlerinin yazılmasını müteakiben de müstakil olarak ilk hadis usûlü eserleri dördüncü yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmıştır.

er-Râmehürmüzî ile başlayan ilk müstakil hadis usûlü eserlerinin yazıldığı ortam göz önünde bulundurulduğunda, bunların mezhepler arası tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde telif edildiği dikkati çekmektedir. İlk hadis usûlü müellifleri eserlerini öncelikle kendileri dışında kalan ekollerin aksine, ehl-i hadisin kitap ve sünnete bağlı ve hak üzere olduğu anlayışı içinde yazmışlardır. Nitekim Kâdî Iyâz da buna açıkça vurgu yapmaktadır. Daha

---

[107] En'âm 6/143.
[108] Rahmân 55/64.
[109] Şûrâ 42/53.
[110] Yücel, "İlk Hadis Usûlü Eserlerinin Yazıldığı İlmî Ortam", s. 65, 66.
[111] Kâdî Iyâz, *el-İlma'*, s. 7.

birinci bâbda bu konu üzerinde durmakta, Ehl-i Hadis'in bu gayreti sayesinde, ayakların doğru yoldan sapmasının önlendiğini ifade etmektedir. Bu konuda kendilerini savunmak için öncelikli olarak âyetlerden bulabildikleri delillerle görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

Hadis Usûlü ile ilgili ilk bilgiler hadis rivayet kitaplarının mukaddime ve kitâbu'l-ilim gibi bölümlerinde ilk olarak yazılmaya başlamıştır ki, bunlar aynı zamanda bu ilmin ilk kaynaklarıdır. Bu bölümlerde ilk olarak ilgili konuyu veya kaideyi açıklarken âyetlere işaret edildiğini görmekteyiz.

Müstakil olarak hadis usûlü alanında yazılmış ilk eserde bu manada âyet kullanılmazken, sonraki eserlerde giderek artan tarzda âyet kullanımı görülmektedir.

Kâdî Iyâz, Mağribde yazılmış ilk hadis usûlü eseri olma özelliğine sahip, el-İlmâ' isimli eserine, hadis ve sünnetin öğrenilmesinin gerekliliği konusuyla başlamıştır. Ele almış olduğu her konuyu açıklarken varsa ilgili konuya işaret eden âyet-i kerimelere işaret etmiş, peşinden hadislere ve muhaddislerin sözlerine yer vermiştir. Yeri geldiğinde ilgili âyetler üzerine yapılan tefsirlere işaret etmiştir. Ayetlerle konuyu temellendirdiği bölümler ise başlıca iki tanedir: Birincisi: Hadis ve sünnet ilmini talep etmek, zabdetmek ve korumak, hadisi anlamanın ve ezberlemenin ehemmiyeti, Hadis ilminin, şer'i kaideleri anlamada esas olduğu, onu elde etmek için rıhleler yapılması gerektiği ile ilgili bâb olup, bu bölümde beş tane ayet zikretmiştir. İkincisi: Hadis naklinde kullanılan ibâreler ile ilgili bâb olup, bu bölümde de fazlaca âyet kullanmıştır ki, toplamda altıdır.

O, Hadis Usûlünün en önemli iki konusunda daha fazla âyet kullanmıştır. Bunlar bir manada muhaddislerin yaptıkları işin önemine ve ciddiyetine işaret eden âyetlerdir. Bu âyetlere baktığımızda Resülullah (sav)'in konumuna ve O'nun örnekliğine, sünnetin önemine işaret ettiğini görmekteyiz. Aslında hadis ve dindeki yeri konusu temellendirmeden, bu ilimde söylenecek sözlerin önemi anlaşılamayacaktır. Bunun için hadis ve sünnetin bu yönüne vurgu yapan âyetlerin özellikle seçildiğini görmekteyiz. Bu aynı zamanda, hadis usûlü eserlerin yazılma sebeplerinden en önemlisi olan kendilerine yapılan eleştirilere cevap verme amacını da içinde barındırmaktadır.

Diğer konu ise hadis usûlünde o zamana kadar üzerinde epeyce tartışma yapılan, rivayet lafızları ile ilgilidir. Bu konuda tartışmalara son vermek için âyetlerde konuya açıklık getirebilecek ifadeler özellikle seçilmiştir.

Teşekkür

Bu çalışma, Bülent Ecevit Üniversitesi tarafından (2015-68500357-01 Proje Kodu) desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed Nâim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, I-XIII, DİB. Yayınları, Ankara, 1991.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2015.

Başaran, Selman - Sönmez, M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi,* Bursa 1993.

el-Beşir Ali Hamd Türâbî, *el-Kâdî Iyâz ve cuhûduhû fî ilmeyi'l-Hadîs rivâyeten ve dirâyeten,* Beyrut, 1997.

Bilen, Mehmet, *"Sahih Hadisin Tanımı Üzerine",* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 1999, c. 1, ss. 247, 260.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul, 1981.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikeri-Faydalanma Usulleri*, İFAV, İstanbul, 1989.

Ebû Abdullah Muhammed, *et-Ta'rif bi'l-Kâdî Iyâz*, (thk. Muhammed b. Şerîfe), Matbaatü Fedâle-el-Muhammediyye, el, Memleketü'l-Mağribiyye, Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye, 1982.

Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2007.

Gökalp, Murat*, Kâdî Iyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 2005.

Hatîb, Ahmed b. Ali Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî imi'r-rivâye*, 1423/2003.

Raşit Küçük, "İsnad", TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2001, XXIII.

Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî*, Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs,* Medine-i Münevvere, 1424/2003.

Kâdî Iyâz, *el-Ğunye Fihristu şuyûhi'l-kâdî ıyâz*, (thk. Mâhir Züheyr Cerrâr), Lübnan, 1402/1982.

……, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-mustafâ*, I-II, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut, tarihsiz.

……., *el-İlma' ila ma'riteti usûlu'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*, (thk. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire, 1389/1970.

Kahraman, Hüseyin, "Hadîs Usûlünü Nassa Dayandırma Çabası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/2, (2001).

Kandemir, Yaşar, *"Kâdî Iyâz*", TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), 2001, XXIV, 116-118.

……, Yaşar, "Kâdî Iyâz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (DİA), XXIV, 11-118.

Koçkuzu, Ali Osman, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değer*i, Ankara, 1988.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları Hakkında Nühbetü'l-Fiker Şerhi*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1971.

Köten, Akif, "Kadı İyaz, hayatı eserleri ve eş-Şifâ'sının özellikleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 7 (1998), ss. 269-278;

……., Akif, *Kadı Iyaz, Hayatı, Eserleri ve Şerh Metodu*, UÜSBE, (basılmamış doktora tezi) Bursa, 1980.

Mahmûd et-Tahhân, *Yeni Hadis Usûlü (Teysîru Mustalahi'l-Hadîs),* (çev. Cemal Ağırman), İstanbul, 2014.

Müslim, Ebu'l-Huseyn İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Dâru Tayyibe, Riyâd, 2006.

Özşenel, Mehmet, "Bir Kriz Dönemi Alimi Olarak İbnu's-Salah ve Eseri Ulûmu'l-Hadis", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 15(2007), ss. 55-68.

Râmehürmüzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, (nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb), Beyrut, 1391/1981.

Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (çev. M. Yaşar Kandemir), İFAV, İstanbul, 2014.

Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, I- XVII, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.

Sönmez, Mehmet Ali, "İbnu's-Salah'ın Mukaddime'sinden Önce Hadis Usûlü Alanındaki Çalışmalar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I (1985), ss. 51-60.

et-Türâbî, *el-Kâdî Iyâz ve cuhûduhû fî ilmeyi'l-Hadîs rivâyeten ve dirâyeten*, Beyrut, 1418/1997.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, es-Sünen, thk.: Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî, Riyâd, 1417.

……., thk.: Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr., Kâhire, 1978, I-V.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV. Yayınları, Ankara, 1992.

Ünal, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt, Samsun, 2001.

……"Cumhuriyet Döneminde Hadis Usûlü ya da Usûl Tarihçiliği Üzerine", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2 (2006), s. 281-302.

Yücel, Ahmet, *Hadis Üsûlü*, İFAV, İstanbul, 2012.

……, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2012.

……., Ahmet, "İlk Hadis Usûlü Eserlerinin Yazıldığı İlmî Ortam", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 12, (2003), ss. 53-67.

http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=40472, erişim tarihi: 03.09.2016, 01.58.